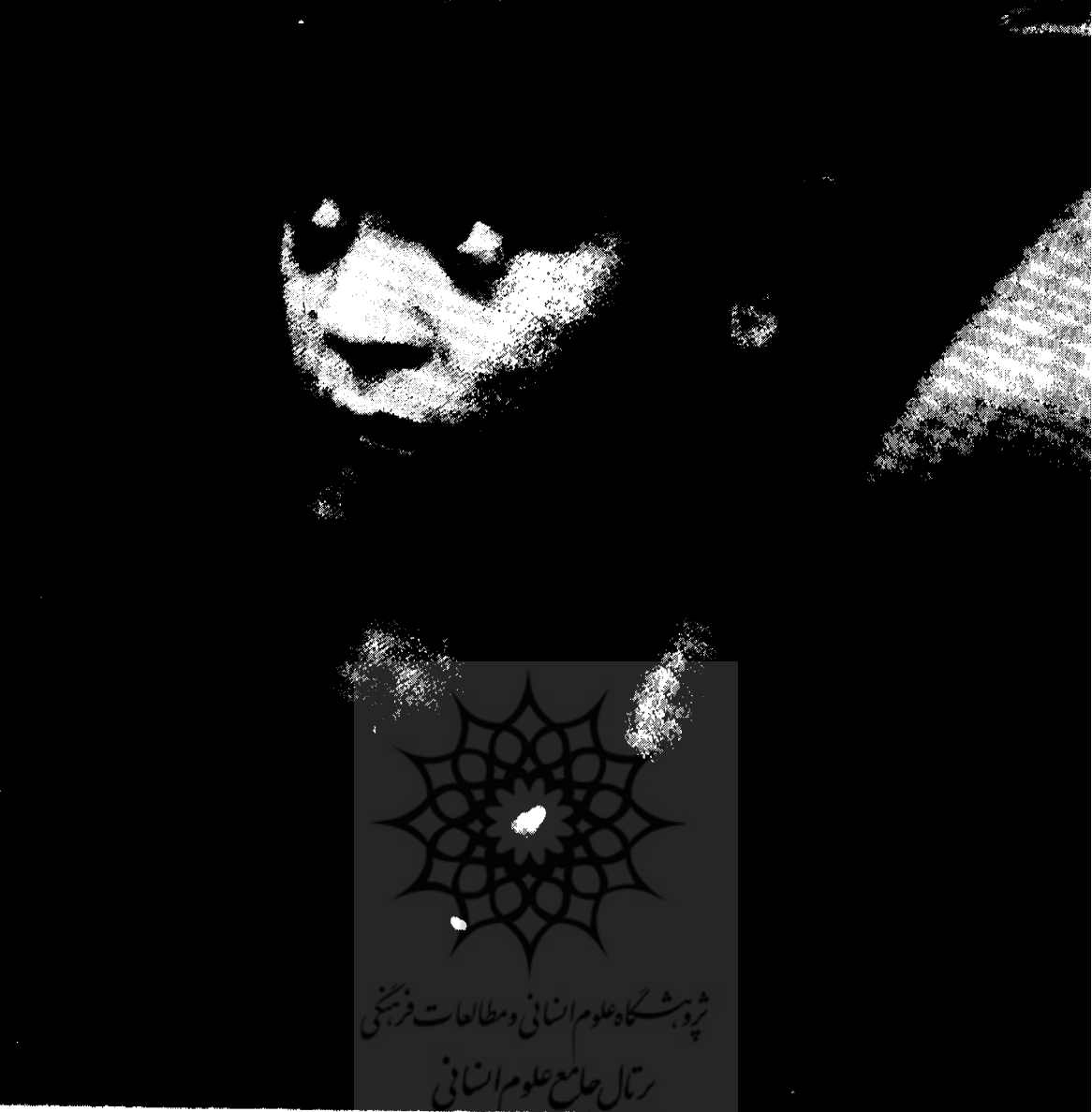

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

رشد اخلاقی در کودکان

جمیله کیانی

در زبان معمولی می توان معانی متعددی را برای اصطلاح اخلاق مشخص نمود، مثلاً "از لحاظ تاریخی اخلاق به روابط انسانی مربوط بوده و کار برد آن در آسایش و خیر و صلاح عامه جستجویی شده است.

از دیدگاه تعلیم و تربیت و روان شناسی، رشد اخلاقی جریانی است که شامل تغییر شکل ساختار شناختی بوده و بارش ساختن فرد همراه با درگیر کردن و غنای محیط فرهنگی او بستگی دارد. در اخلاق می توان سه قسمت مهم را بدین ترتیب شناسایی کرد (الف) شناخت^۷ (ب) احساس^۸ (ج) رفتار^۹. شناخت شامل ارزشها و قضاوتهاست، به طوری که ارزشها از پندارهای کلی مربوط به درست بودن یا غلط بودن اعمال تشکیل گردیده اند. احساس ارتباط مستقیم با تقصیر و گناه دارد، در حالی که قسمت سوم یعنی رفتارهای اجتماعی (نظیر مشارکت کردن، کمک کردن و اهدا نمودن)، مقاومت در برابر اعمال وسوسه انگیز (نظیر خودداری از دروغ گفتن، دزدی و یا نافرمانی در برابر منهیات) را تشکیل می دهد. از آن جایی که قسمت اول این تقسیم بندی (یعنی شناخت) دارای اعتبار اساسی بوده و دو قسمت دیگر بر میزان پیشرفت اولی وابسته اند، اینک به شرح کاملتر ارزشها و قضاوتها پرداخته، سرانجام مراحل رشد اخلاقی را از دو نظریه کاملاً^{۱۰} جا افتاده نقل خواهیم نمود.

ارزشها^{۱۰}

جامعه شناسان معتقدند که هر گروه اجتماعی از یک هسته اصلی دارای ارزشهای نسبتاً ثابت

روان شناسان، رشد انسان را به جنبه های مختلف بدنی، عاطفی، عقلی و اجتماعی تقسیم کرده اند و هر جنبه را نیز تحت مطالعه قرار داده و برای آن مراحل یادآورهای نسبتاً مشخصی را پیش بینی نموده اند. در مورد رشد بدنی اطلاعات تقریباً وسیعی در دست است که می توان رشد وزن، قد و سایر خصوصیات فیزیکی کودک را با میزان معمول و متوسط آن در کودکان دیگر مورد مقایسه و ارزشیابی قرار داد (Mussen ۱۹۶۳، ۱۳۴۹، شریعتمداری). برای رشد عاطفی سه مرحله منظور گردیده که شامل مرحله ذاتی، اجتماعی و ایده الی است (شعاری نژاد، ۱۳۴۹).

در خصوص رشد ذهنی تحقیقات گسترده ای صورت گرفته و نظریات معتبری از جانب پیازه^۴ روان شناس معروف سوئیسی و برونر^۳ استاد تعلیم و تربیت آمریکایی ارائه گردیده است (Le Francois، ۱۹۷۹). درباره رشد اجتماعی شاید بتوان مدعی شد که نظریه اریکسون^۵ (نظریه اجتماعی - روانی) از اعتبار بیشتری برخوردار است. باید خاطر نشان ساخت که تقسیم بندی کلی و عمومی از دوره های رشد به وسیله هارلوک^۵ صورت گرفته و فروید نیز رشد روانی - جنسی را به دوره های متفاوت تقسیم بندی کرده است. لازم به ذکر است که رشد اخلاقی نیز در بین جنبه های مختلف رشد انسان از اهمیت خاصی برخوردار است و می توان آنرا از جهتی در زمره رشد اجتماعی و از سویی در محدوده رشد عاطفی قرار داد. با توجه به این که نمی توان رشد عقلانی را به عنوان زیر بنا ندیده گرفت.

تأکید این مقاله بر روند رشد اخلاقی و نظریات معتبری است که در این زمینه ارائه گردیده اند.

را در این راه تشویق نماید.

۲ - هنگامی که با چند موضوع روبروی شوند برای کشف راههای مختلف درهرانتخاب آنها را کمک نماید.

۳ - کودکان را در توجیه به این که چه چیزی با ارزش وقابل احترام است تشویق نمایند.

۴ - آنها را از رفتارهای قابل تقلید وبالاگو سازی آگاه سازند.

قضاوت اخلاقی^{۱۱}

قضاوت اخلاقی به تصورات گسترده از نقشه عدالت، وضوابطی که برای تصمیم گیری بر افراد و مالکیتها تأثیر می گذارند، مربوط می شود.

از نظریه های رشد شناختی (Piaget, ۱۹۶۴ - Kohlberg و Dusk, ۱۹۵۷). قضاوت اخلاقی

کامل، همزمان بامراحل رشد ذهنی کودک حاصل می شود. برای این منظور می توان خصوصیات را ذکر نمود: اولاً "تغییرات رشد ذهنی دارای الگوهای کاملی هستند که با رفتارهای معینی می توانند یک سطح کلی را تشکیل دهند. ثانیاً "این مراحل از لحاظ کمیت دارای تفاوت نبوده، بلکه فرق آنها جنبه کیفی دارد. ثالثاً "پیشرفت از یک مرحله به مرحله بعدی دارای پی آمد های ثابت است وچنین پیشرفتی تقریباً در همه جا یکسان اتفاق می افتد. خصوصیت دیگر شامل کیفیت پیشرفت ورشد است که به صورت سلسله مراتب در مراحل رخ می دهد وبالاخره این که پیشرفت از یک مرحله به مرحله بعدی یک جریان فعال است و انفعالات متقابلی که کودک با محیط دارد، در نهایت باعث تغییر

تشکیل یافته که در آن تطابق وتوافق عمومی مشاهده می گردد. البته این امر بدان معنی نیست که تمام اعضا دارای ارزشهای مشابهی هستند، بلکه چنین استنباط می شود که نرّمها وارزشهای کلی به عنوان استانداردهای مشترک در یک گروه مورد موافقت ضمنی بوده، به عنوان اصول تنظیمی زندگی اجتماعی انجام وظیفه می نمایند. منظور از ارزشهای فرهنگی الگوهای با ارزشی برای اکثریت اعضای یک گروه است که افراد را به سوی هدفهای مشترک و رفتارهای عمومی راهنمایی می کند. ارزشها در اصطلاحات احساسی نظیر "خوب و بد" و نرّمها در کلماتی نظیر "باید" و "نباید" بیان می شوند. (Schwartz ۱۹۷۵).

رشد ارزشها جریانی است فردی و دراز مدت و چیزی نیست که در دوران کودکی کامل گردد. همان گونه که جهان تغییر می کند، مانیر تغییر می کنیم و چون ما می کوشیم تا جهان را تغییر دهیم، پس باید تصمیمات زیادی را اتخاذ کنیم و در عین حال باید بیاموزیم که چگونه این تصمیمات باید گرفته شوند.

بنابراین ما باید یاد بگیریم که چگونه ارزش قایل شویم. احتیاج به ادامه این جریان (ارزش قائل شدن) در مدارس و کلاسهای درس نیز کاملاً مشهود است. کودکان به وسیله این جریان می توانند تا حدودی به خود شناسی برسند و چگونگی بعضی معانی را در دنیای پرمهمه و آشوب اطراف خویش دریابند. (Raths et al., ۱۹۷۸).

رتس خاطر نشان می سازد: بزرگ سالی که می خواهد به کودکان در رشد ارزشهای آنها کمک کند باید متوجه باشد که:

۱ - کودکان را در انتخابها آزاد گذاشته، آنها

تقریباً " شبیه به یکدیگر است و بدین ترتیب
نظری خویش را عمومیت بخشید. (۱۹۷۱)
Kohlberg) .

کهلبرگ در رشد اخلاقی سه دوره را بدین ترتیب
پیشنهاد می نماید (۱۹۷۴ ، Adkins)

- ۱ - دوره پیش از تداول یا وابستگی اخلاقی
(دیگر پیروی)^۴ ۲ - دوره اخلاق قراردادی^{۱۵}
- ۳ - دوره استقلال رای یا پس از تداول (خود
پیروی)^{۱۶} .

دوره نخست را پیروی از رسوم و عقاید اخلاقی
گویند . در این سطح رفتارهایی خوب هستند که
به وسیله قوانین اجتماعی حاصل شده و باقی
مانده اند . در این دوره پاسخهای کودکان
عمدتاً " براساس بی آمدهای بلافاصله و لذت
گرایانه از رفتارشان استوار است . بدین معنی
که کودک به الگوهای فرهنگی "درست" و
"نادرست" با توجه به نتایج فیزیکی و یا پی
آمدهای لذت بخش پاسخ گفتو اعمال قدرت
کسانی را که بر او نفوذ دارند می پذیرد .
کهلبرگ مرحله اول این دوره را آشنایی با
تنبیه و اطاعت نامیده است . رفتار کودک به
گونه ای تظاهر می کند که از تنبیه شدن احتراز
نموده و اطاعت کردن را به عنوان وسیله جلب
رضایت می داند . رفتاری که مورد تنبیه قرار
می گیرد بدو آن که مستحق جایزه است
خوب می باشد .

مرحله دوم آشنایی با سودمندی و لذت ،
نامگذاری شده است . این مرحله آغاز اعمال
متقابل (این کار را برای من انجام بده ، من نیز
برای تو انجام خواهم داد) محسوب می شود .
کودکان در صورتی کاری را برای دیگران انجام
می دهند که متقابلاً " دیگران هم برای آنها
کاری را انجام دهند .

در خصوصیات عقلانی او که زیر بنای اصلی
رفتارها هستند می گردد . پیاژه معتقد است که
قضاوت اخلاقی کودکان شامل دو مرحله زیر
است : ۱ - تقلید و پیروی اخلاقی ۲ - استقلال
و خود مختاری اخلاقی^۳ !

فردی که در مرحله تقلید اخلاقی قرار دارد
(حدوداً " ناسن ۷ یا ۸ سالگی) بر این باور
است که قوانین توسط قدرتی واقف به همه چیز
به وجود آمده و بنابراین قابل تغییر نیستند .
کسی که در مرحله استقلال اخلاقی به سر می برد
(از سن ۸ سالگی به بالا) تصورش از قوانین به
عنوان بازده فعال و انفعالات متقابل اجتماعی
است که عموماً " با توجه به موافقت دو جانبه
بین گروههای همسن و یا بزرگسالان حاصل
شده اند . قدرت قوانین ناشی از موافقت
اجتماعی است و می توان این قوانین را با توجه
به آرای عمومی نیز تغییر داد . عوامل پیشرفت
دهنده از یک مرحله به مرحله بعدی شامل رشد
شناختی کودک و تعاملی است که با همسالان یا
بزرگسالان در موفقیتهای اجتماعی ، جهت
تصمیمات دو جانبه ، داشته است .

کهلبرگ (۱۹۶۴ ، Kohlberg) استاد
تعلیم و تربیت امریکایی . رشد اخلاقی را شامل
شش مرحله دانسته ، این شش مرحله را در داخل
سه دوره مختلف تقسیم بندی می نماید . او بر
عکس پیاژه که دو دوره رشد اخلاقی را به صورت
خیلی کلی توصیف نموده ، شش مرحله را بطور
کامل و با جزئیات ممکن توضیح داده است که
البته الگو و شمای کلی هر دو تقریباً " یکسان و یا
به هم نزدیک است . سالها پس از وضع مراحل
رشد اخلاقی و مطالعه و تحقیق در این زمینه
کهلبرگ مدعی شد که پیشرفت تمام کودکان در
تمام فرهنگها در مراحل مختلف رشد اخلاقی

است که از نقشها آگاه بوده، آنها را بدون چون و چرا اطاعت نماید.

ج- دوره سوم: دوره استقلال یا خودپیروی
دوره سوم را سطح خود مختاری می دانند یعنی افراد کوششهای عمدی را برای تغییر قوانین اخلاقی و یا اصول آنها آغاز نموده، به ایده آلهای خود از (نیک) و (بد) دست می یابند.

این دوره شامل دومرحله است: از مرحله پنجم به عنوان قراردادهای اجتماعی بر اساس حقوق فردی نام می برد. این مرحله نیز یکی از عناصر مهم پیروی از رسوم، قوانین و سیستمهای قانونی باقی مانده، اما فرق اساسی آن بادوره قبلی در این است که قراردادهایی خوب تلقی می شوند که حقوق فردی را رعایت و تضمین نمایند. در این مرحله افراد معمولاً "قوانین را از لحاظ قراردادهای اجتماعی و عدالت فردی

ب- دوره دوم: دوره اخلاق قراردادی
دوره دوم را دوره قراردادی یا پیروی از رسوم و عقاید می نامند و در آن رفتارهایی خُوب محسوب می شوند که دارای رابطه مستقیم با نظم اجتماعی باشند. این دوره به مراحل سوم و چهارم تقسیم می گردد، که مرحله سوم را برقراری روابط حسنه می دانند. اعمال کودکان و قضاوتهای آنها کلاً "براساس نقشی که در ایجاد روابط حسنه با صاحبان قدرت و هم سنهائفاء می کنند، صورت می گیرد.

موضوع "پسرخوب" و "دختر قشنگ" محور اصلی ارزشها را تشکیل می دهد و تاءبید دیگران برای این خوب بودن، حائز اهمیت است. مرحله چهارم، اخلاق "قانون و نظم" نام گرفته است. در این جا هیچ گونه مخالفتی در برابر نظم جامعه وجود ندارد و به زبان دیگر چیزی که قانونی است خوب است و فرد خوب هم کسی

ارزشیابی می کنند. مرحله ششم را اخلاق اصول و جدان فردی نام می نهد. آخرین مرحله رشد اخلاقی به وسیله اصول اخلاقی برگزیده فردی مشخص شده است. اصول اخلاقی فردی اغلب حالت انتزاعی داشته، کمتر جنبه واقعی در آن به چشم می خورد. درعین فردی بودن این ضوابط اخلاقی می توان آنها را اصولی همگانی از عدالت، اعمال متقابل، برابری حقوق انسانها و خلاصه احترام به مقام و شأن انسان قلمداد نمود. هر عملی در این مرحله به وسیله تصمیم گیری آگاهانه و با توجه به اصول اخلاقی برگزیده فردی صورت می گیرد که در عین حال جامعیت قانونی، همگانی بودن و ثبات را مدنظر دارد. خلاصه این که پایه های اصلی تئوری کهلبرگ در مورد رشد اخلاقی، بر مبنای جریان رشد شناختی و ارتباطات کودک با محیط بنا شده است. تمام کودکان مراحل را به طور یکسان طی نمی کنند و ممکن است در مرحله ای از رشد اخلاقی متوقف شوند، اما معلمین می توانند در این مورد با توجه به محیط مدرسه تاءثیر زیادی داشته باشند.

معلمین ممکن است به صورت کلی و عام یا به طور اخص بر رشد اخلاقی دانش آموزان خود تاءثیر گذارند. آنها قادرند به وسیله ایجاد جو مناسب در کلاس درس، در اخلاق دانش آموزان مؤثر واقع شوند. اگر می خواهیم رشد اخلاقی به صورت مثبت ادامه داشته باشد باید به حرفه های دانش آموزان توجه بیشتری بکنیم، زیرا بزرگسالان نه تنها باید بدانند که کودکان به چه می اندیشند، بلکه باید بدانند که چگونه این عمل را انجام می دهند.

معلم باید به عقاید دانش آموزان توجه کند یا به زبانی دیگر عقاید دانش آموزان به عنوان

واکنشهایی از مراحل رشد اخلاقی آنها مورد نظرش باشد. همچنین معلم می تواند به عنوان الگویی جهت رفتارهای اخلاقی مورد انتظارش ایفای نقش نماید. الگو قرار دادن، به مثابه یکی از اصول مهم اغلب تئوریهای یادگیری مورد توجه بوده و می تواند در مورد نگرشها و ارزشها نیز ارزشمند باشد. اگر معلم فرد صادق و عادل باشد، دانش آموزان نیز صداقت و عدالت را می آموزند. اگر معلم موشکاف و ریزبین باشد دقت و تعمق، و اگر ظاهر بین باشد، ظاهربینی و پیشداوری را برای دانش آموزان مدل والگو قرار داده است. خلاصه این که معلم قادر است به وسیله تأیید بعضی رفتارها و یا عدم تاءیید برخی دیگر، بسیاری از ارزشها و طرز فکرها را به دانش آموزان القاء نموده، یا آنها را بر حذر دارد.

کهلبرگ پیشنهاد می کند که معلم می تواند به وسیله بعضی تمرینها به توسعه رشد اخلاقی کودکان بپردازد، و این امر ممکن است از طرق زیر عملی گردد:

۱ - طرح یک مشکل و یا مسأله غامض اخلاقی: بدین ترتیب که معلم و دانش آموزان توجه خود را به یک مشکل اخلاقی معطوف داشته درباره آن به بحث و تبادل نظر می پردازند. مسأله به صورتی طرح می شود که بین دانش آموزان تضاد شناختی و یا عدم توافق ایجاد نماید و معلم به عنوان فردی که منطقی می اندیشد دانش آموزان را راهنمایی کند. مثلاً "دو نوع مسأله می تواند بدین صورت طرح گردد: آیا برای مداوای کسی که در حال مرگ است و به مقداری دارو نیاز دارد، جایز است داروها را دزدید؟ یا در مورد کودکی که در خیابان تصادف نموده و دچار خونریزی

کهلبرگ چنین استنباط کرد که "اولا" اصول رشد اخلاقی رانمی توان مستقیما "به کودکان تدریس نمود، بلکه خود باید این مراحل را طی کنند، اما یکی از وظائف معلم تسهیل نمودن این جریان مهم است. ثانيا" تسهیلاتی که معلم برای رشد اخلاقی فراهم می کند دارای اثر فوق العاده مهمی است، زیرا رشد اخلاقی از افزایش توانایی ادراک واقعیتهای اجتماعی، یا از وحدت و سازمان تجارب اجتماعی حاصل می- شود و کلاس درس یکی از مهمترین اماکن اجتماعی است. بنابراین آگاهی از نحوه رشد اخلاقی کودکان می تواند معلمین و پرورشکاران را در برخورد های اصولی با آنها کمک کند.

گرددیده، آیا لازم است فردی را به وسیله کتک زدن وادار کنیم که او را به بیمارستان برساند؟
۲ - مباحثات پیرامون مراحل مختلف رشد اخلاقی: دانش آموزان یک کلاس معمولا" در مراحل نسبتا" نزدیک رشد اخلاقی قرار می- گیرند، اما همگی در مراحل یکسانی نیستند. مباحثات می توانند از مراحل تقریبا" پائین شروع شده، به تدریج رشد اخلاقی را به مراحل بالاتر هدایت کنند. دیده شده است هنگامی که مباحث اخلاقی به صورت گروهی مطرح می شود کودکان به درک بهتر و دقیقتر ارزشها نایل می شوند.
بطور کلی می توان از تئوری رشد اخلاقی

پانویسها:

- 1- Moral Development 2 - Piaget 3 - Bruner 4- Erikson
5- Hurlock 6- Cognitive Structure 7- Cognition 8- Emotion
9- Behavior 10- Values 11 - Moral Judgment 12- Moral
Heteronomy 13- Moral Autonomy 14- Pre - conventional
level 15- Conventional Level 16- Post - conventional
level

منابع

- ۱- دکتر شریعتمداری، علی، روان شناسی تربیتی، اصفهان انتشارات مشعل ۱۳۴۴
۲- دکتر شعاری نژاد، علی اکبر، روان شناسی رشد (چاپ چهارم) تبریز انتشارات کتابفروشی تهران ۱۳۴۹

- Adkins, D.C. & Paye, F.D. and O'Malley, M.J. **Moral Development**. Review of Research in Education, 1974, pp. 108-144.
- Duska, R. **Moral Development, a guide to Piaget and Kohlberg**. New York: Paulist Press, 1975.
- Kohlberg, L. "Stages of Moral Development as a basis for moral education" in **Moral Education**, Interdisciplinary Approaches, ed. Beck, C. Sullivan, E. V. & Crittenden, B. Toronto: University of Toronto Press, 1971.
- Kohlberg, L. "Development of Moral Character and Moral Ideology" In Review of Child Development Research, Vol. 1, ed. Hoffman, M. & Huffman, L. W. New York: Russen Sage Foundation, 1964.
- Lefrancois, G. R. **Psychology for Teaching**, Belmont California: Wadsworth Publishing Company, Inc. 1979.
- Mussen, P. H. **The Psychological Development of Child**, New Jersey: Prentice-Hall, Inc. 1963.
- Piaget, J. **The Moral Judgement of the Child**, London: Kegan Paul, 1932.
- Raths, L. E. & Harmin, M. and Simon, S. B. **Values and Teaching**, Columbus: Charles, E. Merrill Publishing Company, 1978.
- Schwartz, A. J. **The Schools and Socialization**, New York: Harper and Row Publishers, 1975.
- Yelon, S. L. & Weinstein G. W. **A Teacher's World**, New York: McGraw-Hill Book Company' 1977.

انجمن ادبیاء و مترجمین جمهوری اسلامی ایران

تقاضای اشتراک مجله آموزشی و تربیتی پیوند

به پیوست ، حواله بانکی به مبلغ ۱۵۰۰ ریال ارسال می شود . خواهشمند است
از ماه به مدت یک سال ماهنامه پیوند را به نشانی زیر بفرستید :
نام و نام خانوادگی :
نشانی :

کد پستی :

شماره تلفن :
قبلاً مشترک ☐ بوده ام
نیوده ام ☐

امضاء : تاریخ :

متقاضیان اشتراک می توانند وجه آبونمان را در تمام شعب بانک صادرات سراسر کشور به حساب جاری ۸۰۴ بانک صادرات شعبه ۱۰۴۳ خیابان فلسطین ، مجله پیوند واریز نموده ، اصل فیش را همراه با تقاضای اشتراک به صندوق پستی شماره ۱۶۳۷ - ۱۳۱۸۵ ارسال فرمایند .